

BOGHAANDVÆRKET I DET GAMLE ÆGYPTEN

Af H. O. LANGE

I

BOGHAANDVÆRKET har til sin nødvendige Forudsætning Litteraturen, men paa den anden Side betinges igen Litteraturen af Boghaandværket; dens Betydning og dens Indflydelse paa den menneskelige Kultur og det menneskelige Aandsliv beror i en væsentlig Grad paa Mangfoldiggørelsen af de litterære Frembringelser. Vi kunne i vore Dage saare vanskeligt forestille os Litteraturens Kaar i Tider, da man hverken kendte det billige Klude- eller Træpapir eller Bogtrykkerkunsten, da den menneskelige Læsetrang og Forskeriver maatte tilfredsstilles ved Hjælp af Afskrivning dels paa simplere og dels paa kostbarere Materiale. Og dog ere mange af Menneskeaaandens ypperste og genialeste litterære Frembringelser blevne til, udbredte, læste, beundrede og have vundet Forfatterne Berømmelse under saadanne Vilkaar for Litteraturen. Værker som de homeriske Digte, Platos Dialoger, Augustins Bekendelser, Dantes guddommelige Komædie, Thomas a Kempis' Christi Efterfølgelse — for ikke at tale om det Nye Testamente — ventede ikke paa Bogtrykkerkunstens Opfindelse for at sætte dybe Spor i den menneskelige Udvikling.

Men de allerfleste Nutidsmennesker kunne endnu vanskeligere bringe Udtrykket Boghaandværk i Forbindelse med Pharaonernes gamle Rige. Udtrykket er ikke desto mindre korrekt. Det 19. Aarhundredes ægyptologiske Videnskab har løftet Sløret for den gammelægyptiske Kultur, der i Aarhundreder havde været uforstaaet og forglemt. Nildalens Sand- og Klippegrave give os store og interessante Brudstykker af et detailleret Billede af disse fjerne Tidens Liv, og vi skulle i det følgende forsøge at give en Oversigt over, hvad man véd om Boghaandværket og Litteraturens Vilkaar og Midler.

Skrive- og Læsefærdigheden spillede en uhyre Rolle i det gamle Ægypten, denne Egenskab delte Folket i Overklasse og Underklasse, herskende og underkuede. At være *Skriver* betyder at være Embedsmand, og hvad det havde at sige for den ægyptiske Bevidsthed, fremgaar af følgende Vers:

*Se, der gives ingen Stand, som ikke bliver behersket,
Kun Skrивeren, han hersker selv.*

Embedsmanden er fri for det haarde legemlige Arbejde, og, som en Vismand udtrykker det, *den lærde bliver mæt for sin Lærdoms Skyld*. I denne Henseende frembyder det gamle Ægypten en interessant Parallel til Kina, hvor

Lærdom ogsaa er Adgangsbetiugelse til Embedsklassen. Skrivekunstens Skytspatron, Guden Thot, der afbildedes med Ibishoved eller som en Bavian, tillagdes Opfindelsen af Skriftsystemet og Skriftegnene, han ansaas ligeledes som den hellige Litteraturs Fader og Forfatter; allerede i Skolen lærte de unge at tilbede ham ved i deres Skolebøger, hvoraf adskillige ere bevarede, at afskrive Hymner til ham. Den skrivekyndige unge Mand havde gode Udsigter til at

En ægyptisk Skriver. Statuette i Louvre-Museet.

gøre Karriere i den for-grenede Administrations forskellige Departemen-ter, og vore Museer gemme Tusinder af Vidnesbyrd om de ægyptiske Embedsmænds Flid og Nøjagtighed: Breve, Rapporter, Dagbøger, Regnskaber, Skatteregistre, juridiske Aktstykker som Forhørsprotokoller, Kontrakter, Testamenter o. l. Paa alle Livets Omraader virkede det bureaukratiske Maskineri med en Præcision og et Papirforbrug, som det sømmer sig et civiliseret Folk.

Men Skrivekunsten tjente ikke alene det praktiske Livs Fornødenheder, den traadte ogsaa i ideelle Formaals Tjeneste, Religionens, Viden-

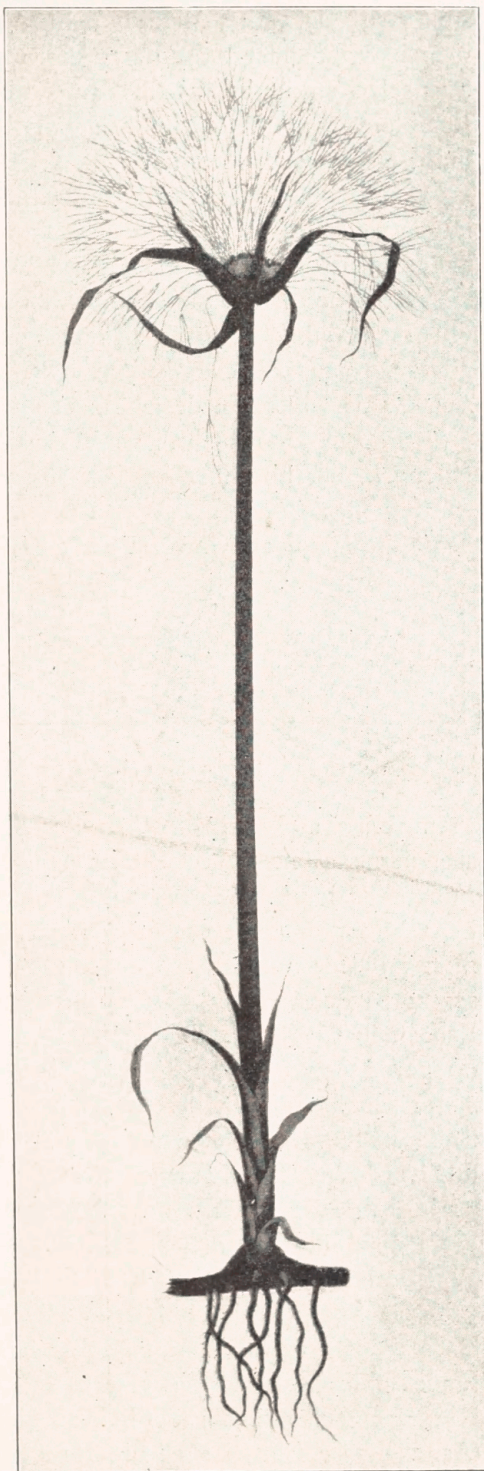
skabens og Digtekunstens, og her er det, at der bliver Tale om Boghaandværk, Bogproduktion og Bogudbredelse; thi vi staa her overfor en hel Litteratur. Vi kunne ikke i denne Sammenhæng nærmere dvæle ved den gammelægyptiske Litteraturs forskellige Frembringelser, kun saa meget maa her fremhæves, at den omfatter Digte, Fortællinger, poetiske Rejseskildringer, didaktisk-satirisk Poesi, moralske Afhandlinger, Lægebøger, astrologiske og matematiske Haandbøger og endelig, hvad der udgør Hovedmassen af den bevarede Litteratur, en stor Mængde religiøse Skrifter, blandt hvilke Dødebogen er det vigtigste.

II

Det er Landets enestaaende tørre Klimat og Ørkenens skærmende Sand, der har bevaret indtil vore Dage de Tusinder af store og smaa skrevne Minder

fra den gamle Kultur. De skrøbelige Papyrusruller, der ikke uden særlig Behandling kunne taale Museernes Luft uden at smuldre hen, findes i Reglen velbevarede under Sandet i de gamle Grave, men desværre falde de som oftest i Hænderne paa uvidende og overtroiske Fellaher, der ikke sjældent sønderrive deres Fund for at dele Byttet, eller ødelægge det. Vor Landsmand NIELS SCHOW, der i 1778 for første Gang tydede og udgav en græsk Papyrus fra Cardinal Borgias Samling, beretter, at en europæisk Købmand havde købt denne af nogle Arabere, der havde fundet en temmelig stor Trækasse, indeholdende 40—50 Papyrusruller, som de dog brændte for at nyde den vellugtende Røg.

Den ægyptiske Papyrus var i Aarhundreder Oldtidens bedste Skrivemateriale; hvor meget bedre vare ikke Papyrusbladene end de Lertavler, der i Assyrien maatte være Litteraturens Redskab! Den ægyptiske Papyrusplante, der fik en saa overordentlig Betydning ikke alene for Ægyptens men ogsaa for Grækenlands og Italiens Aandsliv, var i Oldtiden almindelig udbredt i Nildalen, særlig i Deltaet, medens den nu er trængt tilbage til Egnene omkring den hvide og den blaa Nil i Sudan og Abessinien. Den vokser aldrig i stærkt rindende Vand, men holder sig i Reglen til Flodbugter, Søbredder og Sumpe, hvor Vandets Dybde er 1 til 1½ Fod. Dette hænger sammen med dens Bygning. Den har nemlig en flere Meter lang Rodstok, der ligger vandret i Vandet og sender en Mængde sortbrune fine Rødder ned i Dyndet. Fra denne Rod-

En Papyrusplante.

stok vokse de 3 til 5 Meter høje Stængler op; disse ere under Vandet hvidlige men i øvrigt graagrønne og trekantede, og de kunne forneden være armtykke. Stængelen omsluttet af 5 til 8 rustbrune Bladskeder, og foroven bærer den en stor Blomsterskærm omsluttet af et 4- til 8-bladet Hylster; Skærmen bestaar af indtil 110 enkelte Blomster.

Denne Plante fandt en overordentlig rig Anvendelse i Ægypten: Roden kunde anvendes til Føde; af dens Bast lavedes der Sandaler, Reb, Sejl, ja man byggede endog smaa Baade af de paa langs gennemskaarne Stængler, thi Ægypten var et træfattigt Land. Men Papyrusplanten fik en særlig Betydning ved Fremstilling af Papir, hvilket Ord jo har sin Oprindelse fra Plantens græske Navn. Papirfabrikationen har været kendt i Ægypten fra de aller-ældste Tider; selv om de ældste kendte Papyrusruller ikke ere ældre end det 6. Dynasti (c. 2400 f. Chr.), saa eksisterer der i det ægyptiske Skriftsystem en Hieroglyf, der forestiller en Papyrusrulle, og denne er lige saa gammel som den ægyptiske Hieroglyfskrift, der allerede staar fuldt udviklet i den ældste historiske Tid. I en Grav fra det 5. Dynasti se vi en interessant og anskuelig

Papyrushøst. Relief fra en Grav fra det 5. Dynasti.

Fremstilling af Papyrushøst. Et Par Mænd vade ud i Vandet og rive Plante-stænglerne af nede ved Roden, et Par andre snøre Stænglerne sammen i Bundter, der saa bæres bort; den ene af Arbejderne har været saa uheldig, at hans Bundt er gaaet op, og han vender sig om for at faa Hjælp, den nærmest følgende samler en Stængel op, som han synes at have tabt. Arbejderne ses at have benyttet Lejligheden til at fange Vandfugle, der have haft deres Rede inde i den tætte Papyruslund, hvor i øvrigt ogsaa Krokodillen holder til og gør Arbejdet temmelig farligt for de dermed beskæftigede Personer. Paa andre senere Billeder, der fremstille Papyrushøst, bæres Stænglerne bort saaledes, at Blomsterstanden vender nedad, naturligvis for at skaane den værdifulde nederste Del af Stængelen, hvis Bundtet skulde komme til at slæbe hen ad Jorden. Netop denne omhyggelige Behandling af Stængelen tyder paa, at det i disse Billeder drejer sig om Papyrusstængler, der skulle anvendes til Papirfabrikation.

Naar Spørgsmaalet imidlertid bliver om selve Fabrikationen af Papyrusblade og Papyrusruller, da svingte de gamle Grave os, intet Steds have vi endnu fundet Billeder, der kunne give os et nærmere Indblik i denne Proces. Vi ere i saa Henseende henviste til, hvad den latinske Forfatter Plinius den Ældre (Aar 23—79 e. Chr.) i sin store Naturhistorie meddeler. Endnu paa hans Tid, altsaa c. 2500 Aar efter den Tid, som det ovenfor omtalte Billede giver os et Indblik i, stod Papirfabrikationen i Ægypten i fuldt Flor, skønt Pergamentet

Früdstykke af en Papyrus =
Rulle med Ægyptisk Skrift
("Dødebogen")
Fundes i British Museum
London.

British Museum.

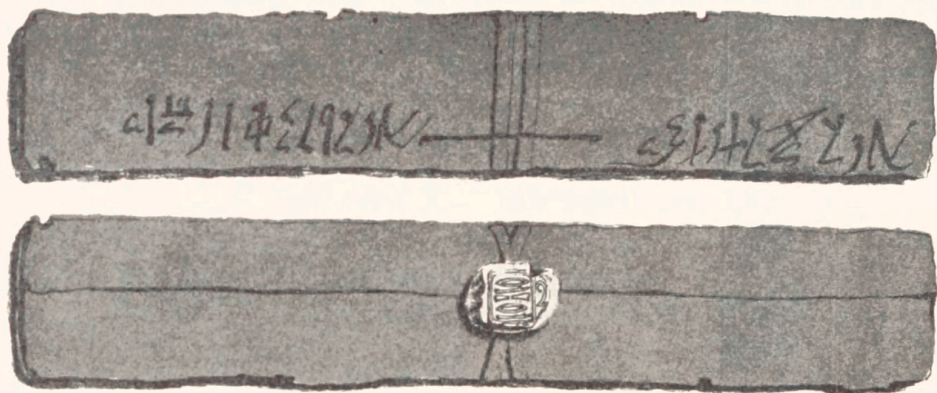
da var optraadt som en farlig Konkurrent; Papyrus var en særdeles vigtig Udførselsgenstand, baade Raamaterialet og det færdige Produkt. Plinius' Beskrivelse er desværre overordentlig dunkel, Teksten er utvivlsomt misforstaaet paa adskillige Steder af de middelalderlige Afskrivere, hvem vi skyldte de bevarede Haandskrifter, og der er skrevet mange og lange Fortolkninger til det Par smaa Sider, der her komme i Betragtning. Under disse Forhold har man studeret de bevarede Originaler og har forsøgt praktisk at gøre de gamle Ægyptere Kunsten efter, ledet af den formodede Mening i Plinius' Beskrivelse. Det var Regeringspræsident Landolina i Syrakus, der i Aaret 1780 fandt en lille Vegetation af den ægyptiske Papyrus ved Cyanakilden i Nærheden af denne By, som først forsøgte at tilberede Papir efter Plinius' Anvisning; det lykkedes ham imidlertid først, da han havde overbevist sig om adskillige Fejl i Plinius' Tekst. Disse Forsøg gentoges 1841 af Ægyptologen G. Seyffarth i Leipzig. Alt tyder paa, at Fremgangsmaaden i Hovedsagen var den samme til alle Tider, selv om man vel efterhaanden i Enkelthederne naaede større Fuldkommenhed i Retning af Produktets Tyndhed, Glathed og Farve. Vi skulle her kortelig gøre Rede for, hvorledes man efter de foreliggende Undersøgelser maa anskueliggøre sig Fremgangsmaaden ved Fremstillingen af Papyrusbladene.

Først blev Papyrusstængelen skaaren i Stykker paa 40—50 Cm.s Længde, hvorpaa Yderhuden, den haarde Bark, blev fjernet, uden at den dog gik til Spilde, — den kunde anvendes til Reb og Sandaler. — Dernæst blev Marven spaltet med et skarpt Instrument i Længdesnit, der gjordes saa brede og tynde som muligt; de bedste vare naturligvis de bredeste, de, der gik gennem Midten af Stængelen, de bleve selvfølgelig smallere paa begge Sider. Disse Strimler lagdes paa et Bræt vertikalt ved Siden af hinanden, de fugtedes med Nilvand, og der tilsattes et Klæbestof, ovenover dem lagdes horisontalt en Række Strimler, i Reglen 15—17 Cm. lange. Disse to Lag hamredes nu sammen med stor Omhu. Et gammelt satirisk Digt, der giver en overdreven og karikeret Skildring af Soldaterstandens Besværligheder, siger, at Soldaten lægges hen og bliver slaet som et Papyrusblad, og at han bliver sønderknust af Hug. Digteren har her hentet sit Billede fra Papyrusfabrikationen. Det paa denne Maade fremstillede Blad tørredes derefter i Solen. Det kunde let hænde, at Processen mislykkedes, saa at der opstod glatte, glinsende Steder, der ikke vilde tage imod Skriften, eller at Klæbestoffet trængte igennem og ødelagde Overfladen. Det kunde ogsaa hænde, at Bladet ikke var tilstrækkeligt limet, saa at Skriften slog igennem. Alt efter Materialet og den Omhu, der anvendtes, kunde der paa denne Maade fremstilles Papir af forskellig Kvalitet; Plinius opregner en hel Række »Mærker« lige fra det meget fine, tynde og lyse, »det kongelige«, til det grove Indpakningspapir, der solgtes i Pundevis.

De to Sider af Papyrusbladet vare, som det fremgaar af det foregaaende, ikke ens; paa den ene Side løbe Plantetrevlerne horisontalt, paa den anden Side vertikalt. Den Side med de horisontale Trevler var behageligst at skrive paa og betragtedes som Forsiden, der altid blev først beskrevet; der findes Eksempler paa, at Fabrikanten har mærket Forsiden paa en Papyrusrulle med

det lille Ord *her*, »opad«. Saa vidt man kan dømme efter de Tusinder af bevarede Papyrusruller, var det ældste Papir temmelig mørkt i Farven, hvilket jo ingeniende var heldigt for Skriften; først efterhaanden synes man at være naaet til at fabrikere det lysere og smukkere, der kan have en køn lysegul Farve. Endnu kan det fortjene at bemærkes, at Prof. Schenk i Leipzig ved Analyser af originale ægyptiske Papyruser tror at kunne konstatere, at Ægypterne have forstaaet at uddrage den i Raamaterialet eksisterende Stivelse.

De saaledes fremstillede Papyrusblade sammenklæbedes nu til saa store Ruller, som man ønskede det. Plinius beretter, at der aldrig sattes mere end 20 Blade sammen i en Rulle; denne Oplysning fra det 1. Aarhundrede e. Chr. stemmer med, hvad Borchardt har fundet ved Undersøgelse af gamle Papyrusruller endog fra c. 1900 f. Chr., at der paa Papyrusrullen sattes Tallet 20, hvor det 20de Blad klæbedes til. Dette maa utvivlsomt forstaas saaledes, at Rul-

Et ægyptisk Brev paa Papyrus med Udskrift og Sigil. (Museet i Leyden).

lerne udgik fra Fabrikken i en Størrelse af 20 Blade og bleve bragte i Handelen saaledes; vilde man have større Ruller, kunde jo flere mindre sammenklæbes. For en enkelt bevaret Papyrus' Vedkommende kunne vi se, at Skriveren selv har klæbet nye Blade til sin Rulle, thi paa et Sted har han ved Tilføjesen af et Blad overklæbet noget af Teksten.

Formatet, det vil sige Højden, af Papyrusbladet og Papyrusrullen vekslede i Tiderne. De ældste bevarede litterære Papyruser ere ikke højere end 15—17 Cm., men senere yndede man højere Formater paa indtil 50 Cm.s Højde. Til Regnskaber og Aktstykker benyttede man ogsaa andre Formater.

Da der ved Oprulning og Sammenrulning gik et ikke ringe Slid af de lodrette Rande ved Begyndelsen og Enden, forstærkedes disse ofte ved paa klæbede Strimler. Fejl i Papyrusen raadede man ofte Bod paa ved at indfælde smaa Stykker Papyrus; den samme Fremgangsmaade kunde Skriveren bruge, naar han vilde foretage Rettelser.

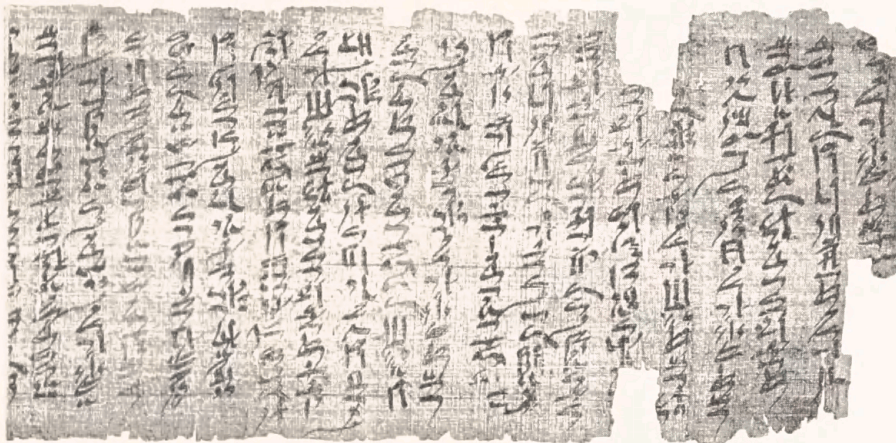
Papyrus synes at have været et temmelig kostbart Materiale i den pharaoniske Tid; de gamle Skrivere have i ethvert Tilfælde sparet overordentlig derpaa. Eksempler paa Palimpsester 3: oftere benyttede Papyrusblade ere ikke

sjældne; Skriveren har da for at skaffe sig Skrivemateriale afvadt Skriften paa en Papyrus, som han har haft ved Haanden, og som ingen Interesse har haft for ham; dette er dog sjældent lykkedes saa godt for ham, at man ikke hist og her kan skimte Spor af den originale Skrift. Man har endnu ikke forsøgt som ved de gamle latinske Palimpsester at kalde den gamle Skrift frem ved kemiske Midler; i saa Henseende tillader det skrøbelige Papyrusblad selvfølgelig ikke saa mange Manipulationer som det næsten uforgængelige Pergament. Meget hyppigt finde vi Bagsiden af en Papyrus anvendt til et helt andet Skrift. Den Anvendelse af andet og billigere, men meget ubekvemmere Materiale, som senere skal omtales, tyder jo ogsaa paa Papyrusens Kostbarhed.

III

Hieroglyfskriften, der virkede i høj Grad dekorativt i Indskrifter paa de store Stenmonumenter, egnede sig kun lidet til Bogskrift paa Papyrus paa Grund af de mange Billeder af Dyr, Planter og Mennesker; der havde derfor allerede i urgamle Tider af Hieroglyfskriften udviklet sig en Art Kursivskrift, den saakaldte hieratiske, der benyttedes paa Papyrus. Hieroglyfskriften anvend-

Af Fortællingen om den veltalende Bonde. Papyrus i Berlin.

tes vel endnu igennem hele den pharaoniske Tid i Skrifter paa Papyrus af religiøst Indhold, da den ansaas for en højtideligere og helligere Skrift, men de enkelte Tegn antog naturligvis under Pennen en flygtigere og mere lineær Form, hvor det dekorative Formaal som her faldt bort. En langt senere udviklet Skriftform, den demotiske, trænger sig frem ved Siden af den hieratiske Skrift i de sidste Aarhundreder før Persernes Erobring af Ægypten.

En ægyptisk litterær Papyrusrulle var som oftest inddelt i Sider, kun i enkelte af de allerældste ere alle Linierne lodrette, saa der ingen Inddeling i Pagina behøves. Rullens Begyndelse var jo, da den gammel-ægyptiske Skrift gik fra højre til venstre, det yderste Blad til højre, det yderste i Rullen. Skrif-

tet læstes bekvemt ved at lade Linie for Linie komme til Syne ved Oprulningen. Men det almindelige var som sagt en Inddeling i Sider, hvor Linierne ere vandrette og ikke alt for lange. I nogle meget gamle Papyruser veksler Sideinddelingen med lodrette Linier, som det synes efter Skriverens Forgodtbeholdende. Siderne forsynedes ofte med Sidetal foroven som i vore moderne Bøger. Ofte fortsattes Teksten paa Rullens Bagside, de enkelte Blade i Rullen bleve da paa Bagsiden beskrevne i omvendt Orden, først den inderste. Indløbne Skrivefejl rettedes over eller under Linien; var Pladsen der for kneben, sattes Rettelsen i Marginen foroven eller forneden og henførtes til sin Plads i Teksten ved et lille Mærke. Vi have ikke faa smukke Papyruser af litterært Indhold, men ofte ere de smukkeste skrevne de mindst korrekte. Der findes i British Museum en Papyrus, indeholdende blandt andet en Hymne til Nilen; det vrimler af Fejl i den, og, morsomt nok, kan det bestemt paavises, at flere af disse Fejl hidrøre fra Fejlhøring af Skriveren, der altsaa har skrevet efter Diktat; det paagældende Haandskrift er imidlertid sandsynligvis en Stilebog fra en Skrivskole, saa vi tør ikke deraf slutte, at Litteraturværker mangfoldiggjordes som i Rom ved en hel Trup Skrivere, der skrev efter en Forelæseres Diktat.

De kendte Papyrusruller ere selvfølgelig af meget ulige Længde; kun faa ere fuldstændig bevarede; de første og yderste Blade i en Rulle gaar der jo mest Slid af, og selv om de efter Plinius' Vidnesbyrd vare af den bedste Kvalitet, ere de kun undtagelsesvis bevarede. En af de smukkeste er Papyrus Ebers i Universitetsbiblioteket i Leipzig, der indeholder en Samling medicinske Forskrifter. Den er c. 20 Meter lang, indeholder 110 paginerede Sider og er absolut fuldstændig bevaret. Papyrusbladets Højde er c. 30 Cm. Den største af alle bevarede Papyruser er den store Papyrus Harris i British Museum, den har en Længde af 40½ Meter og en Højde af 42½ Cm. Dette Pragtstykke er imidlertid ikke en litterær Papyrus, men et officielt Dokument, der opregner Kong Ramses III's Velgerninger mod de fornemste Helligdomme i Ægypten. Den ældste velbevarede Papyrus er Papyrus Prisse i Nationalbiblioteket i Paris, Begyndelsen mangler, og den bevarede Del er c. 7 Meter lang og delt i 20 Pagina, hvoraf de sidste 17 indeholde et fuldstændigt Skrift, en Slags Haandbog i Omgang med Mennesker. Dette Skrift er forfattet i det 5. Dynastis Tid, men Haandskriftet stammer efter al Sandsynlighed fra det 12. Dynasti. En Papyrus i British Museum, der efter sin tidligere Ejer gaar under Navnet Papyrus d'Orbiney, har en Længde af c. 6 Meter og har 20 Sider, Højden er c. 20 Cm.; den indeholder Folkeeventyret om de to Brødre, der viser Ligheds-punkter med den bibelske Beretning om Joseph og Potiphars Hustru. Mange af de store og velbevarede Eksemplarer af Dødebogen have et meget betydeligt Omfang.

Der anvendtes i Reglen rød Farve til Overskrifter og Begyndelsesord af nye Afsnit saavel som til Rettelser. Ellers er der ikke Tale om nogen Ornamentering i litterære Tekster; i enkelte bevarede Stilebøger finde vi i den øverste Margen undertiden Lærerens kalligrafiske Forskrift til et eller andet Tegn,

der ikke er lykkedes ret for Eleven, eller ogsaa Elevens Randtegninger, der ikke synes at betyde andet end hans Forsøg paa at fordrive Kedsomheden. Nogen egentlig Illustration kendes kun i religiøse Skrifter, i hvilke Billederne ere lige saa hellige som Teksten.

Det er naturligvis saare vanskeligt at have nogen Mening om, hvorvidt Litteraturens Frembringelser fandt større eller mindre Afsætning eller Udbredelse i det gamle Ægypten. Det er kun undtagelsesvis, at vi have mere end et enkelt Haandskrift af samme Skrift, naar dette er af et litterært, ikke-religiøst Indhold. Enkelte Skrifter nød en saadan Berømtthed i Aarhundreder, at de kopieredes til forskellige Tider og ere komne til os i flere Afskrifter. Den ægyptiske Officer Sinuhe's Rejseeventyr kende vi f. Eks. paa Begyndelsen nær af en Papyrus i Berlin, der er skreven c. Aar 2000 f. Chr., ligesom der eksisterer smaa Fragmenter af et andet Haandskrift fra samme Tid; Begyndelsen kende vi fra en Kalkstens-Ostrakon (beskreven Kalkstens-Flise) fra c. Aar 1000 f. Chr., hvortil for nylig er kommen en vistnok yngre Papyrus, som endnu ikke er udgivet. Om der har eksisteret en egentlig Boghandel i det gamle Ægypten for denne Litteraturs Vedkommende, er vel endog tvivlsomt; det sandsynligste er, at litterært interesserede Personer privat laante Skrifter, som interesserede dem, og afskrev dem selv eller lod dem afskrive. Men for en Klasse Litteraturs Vedkommende var der, hvad der svarer til vor Boghandel, nemlig for de Skrifter, der ansaas for nødvendige for enhver, der døde, som Vejvisere og Talismaner paa den store Rejse ind i Dødens mørke Land. Af disse Skrifter spillede den saakaldte *Dødebog* den største Rolle.

Det blev til alle Tider i Ægyptens Historie anset for ganske nødvendigt at medgive den døde i Graven hellige Tekster, magisk virkende Bønner og kraftige Trylleformularer, som han kunde anvende som Vaaben paa sin Vandring i Dødsriget, og ved Hjælp af hvilke han blev sat i Stand til at erhverve den fulde Besiddelse af Saligheden, hvad enten denne nærmest tænktes at bestaa i at høre til Guden Osiris' Undersaatter og leve Bondelivet videre i hans frugtbare Paradis eller i at sejle med Solguden paa hans Baad over Firmamentet. Disse Tekster, der vekslede til forskellige Tider, anbragtes i den ældste Tid paa Gravens Vægge og paa Sarkofagens Ydervægge. Dette krævede jo imidlertid prægtige Grave, fast byggede og med kalkstensbeklædte Vægge, saaledes at kun Kongerne og de allerfornemste kunde overkomme de derved forarsagede Udgifter. Derfor finde vi senere de tilsvarende Tekster maalede paa Ligkister, der vare af Træ, og hvoraf ofte to eller tre omsluttede Mumien. Først i det nye Riges Tid fra c. 1800 f. Chr. synes man at have medgivet de døde en Papyrusrulle, og det er just fra den Tid af, at *Dødebogen* optræder. Denne Bog fik først langt senere sit bestemte Indhold, oprindeligt bestod den af et ubestemt, større eller mindre, Antal Kapitler eller Smaaskrifter, der kunde have Betydning for den døde; rige Folk havde Raad til flere Kapitler, fattige Folk maatte ofte nøjes med et Par, hvis de da ikke saa sig nødsagede til at begive sig ind i Dødens Land kun udrustede med et Par Amuletter og uden den Garanti, som den gamle Ægypter knyttede til den hellige Bog. En ægypt-

tisk Begravelse var, naar den skulde være komplet, baade besværlig og uhyre kostbar, da den i første Række gik ud paa at konservere Liget mod alle Eventualiteter og dernæst ved et meget kompliceret Ritual skulde skænke den afdøde Livet og Livsfunktionerne tilbage.

Denne religiøse Skik at medgive den døde et helligt Skrift maatte jo nødvendigvis fremkalde en haandværksmæssig Produktion af de dertil brugelige Skrifter. Det er utvivlsomt, at denne Produktion og Salget af disse Papyruser var i Hænderne paa de Præstekollegier, der havde med Begravelsesvæsenet at gøre. Sandsynligvis holdtes der Eksemplarer til Salgs af større og mindre Udstrækning og altsaa til forskellige Priser. At dette var Tilfældet, og at det ikke forholdt sig saaledes, at den enkelte Papyrus udtrykkelig blev skreven til bedste for den enkelte bestemte afdøde, kunne vi se deraf, at skønt hvert Kapitel skal indeholde den afdødes Navn, findes der Eksemplarer, i hvilke Navnet staar in blanco. Nogle forstod paa en let Maade at forsyne deres kære afdøde med den saa vigtige Dødebog, de købte den ikke — de stjal den fra en eller anden Grav, idet de undgik Kirkegaardsvagtens Aarvaagenhed; de fjernede saa den oprindelige Ejers Navn og satte det nye Navn i Stedet i hvert Kapitel; deres Hastværk og Mangelpaa Agtpaagivenhed har i enkelte Tilfælde røbet dem for Nutidens nysgerrige Videnskab, idet de have forglemt at rette Navnet paa alle Steder. Paa samme Maade er en af Mumiekisterne ude i Ny Carlsbergs Glyptotek benyttet to Gange, og Gravrøveren har i Hastværket forsømt at forandre Navnet paa alle Steder. Det er overhovedet øjensynligt, at disse Tekster ikke vare bestemte til at læses men til at begraves, thi de vrimle af Fejl og Unøjagtigheder; Skriverne have vidst sig sikre mod Opdagelse. Ikke sjældent er en afvigende Læsemaade, som har staaet i Randen af Skrivers Eksemplar, af ham ført ind i Teksten til stor Forstyrrelse af Sammenhængen og Meningen; det gammeldags Sprog, som disse hellige Tekster vare forfattede i, afveg jo i Tidernes Løb mere og mere fra det levende, talte Sprog, ligesom moderne Dansk fra Sproget i Kong Valdemars jyske Lov; dette har givet Anledning til Misforstaaelser, vilkaarlige Rettelser og mislykkede Forsøg paa at bringe Mening i Teksten. Alt dette gør, at Dødebogens Tekst er saare slet overleveret trods de mange Hundreder af Eksemplarer, der ere bragte for Dagens Lys igen og bevares i Museerne, og Forstaaelsen af disse Tekster er temmelig mangelfuld endnu.

Dødebogen og enkelte Tekster, der senere anvendtes i dens Sted, vare illustrerede, og Illustrationerne vare lige saa hellige og betydningsfulde som selve Teksterne. Selvfølgelig fordyrede Illustrationerne Prisen paa en Dødebog betydeligt, og der findes derfor Eksempler paa en mere eller mindre rig Illustration. Det var kun i sjældnere Tilfælde, at Tekst og Illustrationer hidrørte fra samme Haand, i disse Tilfælde følger Teksten nøjagtigt den dertil hørende Illustration. I Reglen tegnedes Billederne først, de anbragtes i et bredt, inddelt Baand, der foroven strækker sig gennem hele Papyrusens Længde; paa enkelte Steder, hvor Billedet er Hovedsagen, optager det hele Højden. Det er saare almindeligt, at Skriversen, der derefter har skullet tilføje Teksten under

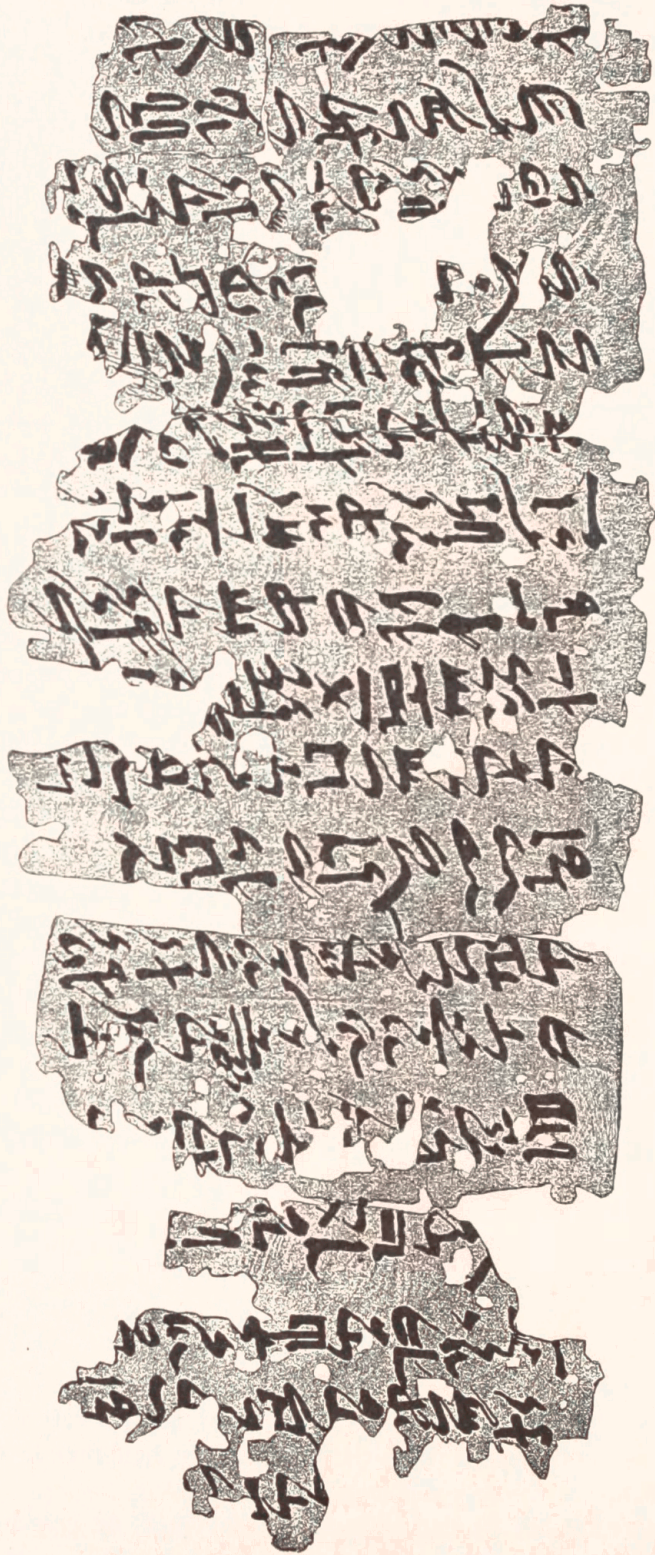
Billederne, ikke har kunnet faa Plads til den til hvert Billede svarende Tekst paa det af Tegneren beregnede Rum; Følgen er da bleven, at han dels har forkortet Teksten, dels har fordelt den saaledes, at Billeder og Tekst ikke svare til hinanden. I et enkelt Tilfælde kan det dog bestemt hævdes, at Teksten er bragt paa Papiret før Billederne; i en Papyrus i Berlin har Skriveren nummereret de Pladser, som han har ladet staa aabne til Billederne, men Tegneren brød sig ikke synderlig om disse Anvisninger, de fleste af de 64 Billeder ere fejlagtig anbragte og svare ikke til Teksten.

Disse Billeder ere naturligvis af meget forskellig Værdi; de ere ofte yderst tarvelige, undertiden rene Kradsrier; men ikke sjældent vise de ægyptiske Tegnere her deres gode Egenskaber i et flatterende Lys. Der stilledes jo intet Krav til Opfindelseskraft og Kompositionsevne, det drejede sig her kun om Kopier, men der er ikke faa Billeder, som vise Tegnerens overordentlige Sikkerhed i Penneføring og hans Evne til at karakterisere med faa og ringe Midler. Mennesker og Dyr ere i Reglen, selv om de fremstilles i de af Ægypterne yndede stive og konventionelle Stillinger, godt opfattede. I enkelte Tilfælde, hvor det drejede sig om en særlig pragtfuld Udstyrelse af et Eksemplar af Dødebogen, ere Billederne pragtfuldt kolorerede i stærke og vidunderligt bevarede Farver. En særlig pragtfuld Udstyrelse viser en Dødebog, som bevares i Louvremuseet i Paris, den har mange Vignetter, men det mærkeligste er, at Teksten er skreven med hvidt Blæk.

Ægyptens Sand har ogsaa bevaret et Par andre Prøver paa Illustration paa Papyrus. En Papyrus i British Museum indeholder en Haandbog i Regning og Landmaaling, den geometriske Del af denne er forsynet med Billeder ligesom vore geometriske Haandbøger. En Papyrus i Turin indeholder en Fortælling i Billeder af temmelig obskønt Indhold; i en Række dristige og lascive Vignetter fortæller den om en skaldet Præst og en Tempelsangerindes Kærlighedseventyr. Bagsiden viser Billeder af satirisk Indhold, i hvilke forskellige Dyr med komisk Alvor optræde i Scener af Menneskelivet. Et Æsel, en Løve, en Krokodille og en Abe opføre en Instrumental- og Vokalkoncert. En Løve og en Gazelle spille Skak. Rotternes Konge, tronende paa en Vogn, der trækkes af Hunde, angriber en Fæstning, der forsvares af Katte. Alle disse Karikaturer alludere til endog de høje Pharaoners typiske Fremstillinger paa deres Sejrsmonumenter.

En ægyptisk Papyrusrulle er selvfølgelig en temmelig skrøbelig Genstand, som krævede en omhyggelig Opbevaring og en varsom Behandling. De gamle opbevarede Rullerne i Krukker, i en saadan fandtes for Eksempel en i Videnskaben berømt medicinsk Papyrus af Passalacqua, med hvis Samling den indlemmedes i Berliner-Museet. En Papyrus i Ambrasersamlingen i Wien indeholder et Katalog over Indholdet af to saadanne Bogkrukker, der vel sagtens have tilhørt et eller andet Tempelarkiv; de omtalte Skrifter vare dels juridiske Dokumenter og Forhørsakter og dels Dokumenter henhørende til Tempeladministrationen.

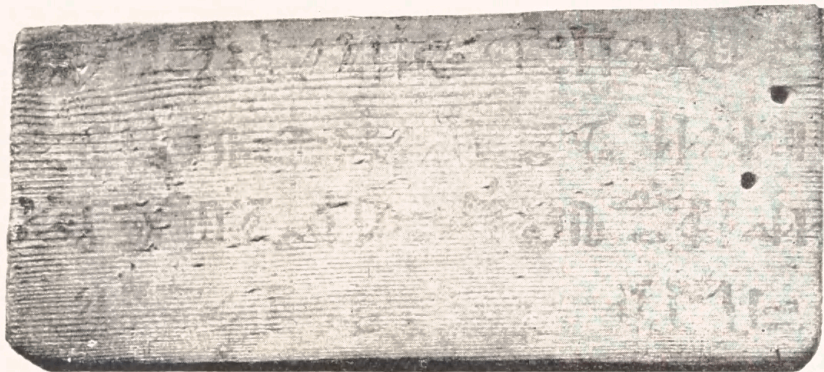
Bogsamlinger fandtes fra den ældste Tid i Ægypten, de vare hovedsagelig

Fragment af Pahlhoteps Leveregler. (British Museum).

knyttede til Templerne, hvor Lærdommen og Videnskaben jo ogsaa havde sin egentlige Arne. Titelen *Bibliotekar* findes i Grave fra Pyramidetiden, og Interessen for Bøger voksede stadigt, indtil den kulminerede med det verdensberømte alexandrinske Bibliotek, der skyldte Ptolemæernes Forening af den græske og ægyptiske Dannelse sin Tilblivelse. Dette Bibliotek og dets Skæbne ligger dog udenfor Ægyptens klassiske Tid.

Naar de gamle Papyruser nu komme til vore Museer, saa ere de ofte i en sørgelig Forfatning, sønderrevne, ormstukne og bedækkede med Aartusinders Støv og Smuds, enten udgravne af Sandet eller hentede op af en dyb Gravbrønd, for de religiøse Teksters Vedkommende ofte fundne under Mumiens Bind og derfor gennemtrængte af Natron og kemiske Stoffer, der brugtes ved Balsameringen. De ere saa sprøde og skrøbelige, at de ved Forsøg paa ligefrem Oprulning vilde smuldre hen. Man bruger derfor at oprulle dem mellem

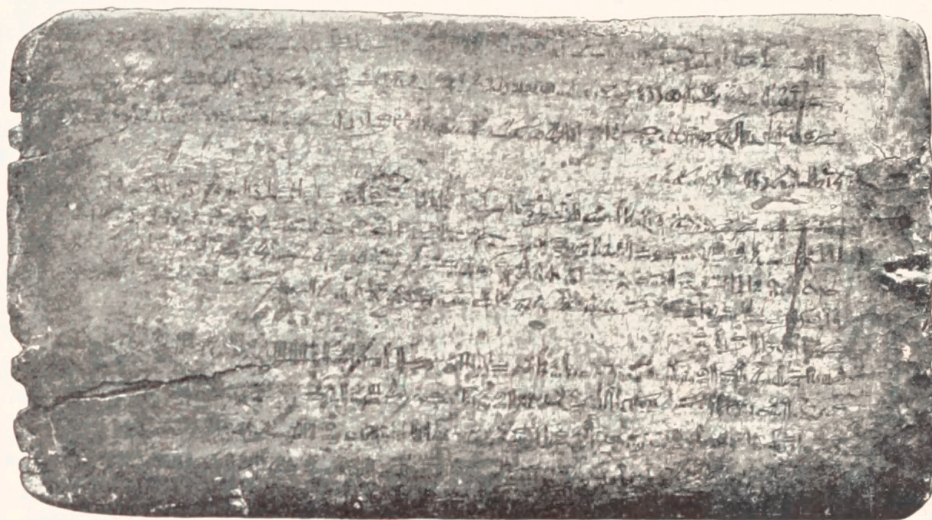
En Trætavle til Brug ved Skriveøvelser.

to Glasplader, hvor man saa kan bevare dem mod alle skadelige Indvirkninger; ofte maa man først dyppe dem i Æter. Hosstaaende Faksimile gengiver et Stykke af en meget gammel og overordentlig værdifuld Papyrus i British Museum, der endnu den Dag i Dag er i en meget sørgelig Forfatning, — idet den bestaar af c. 200 større og mindre Fragmenter, der opbevares mellem Glasplader; der er Stykker, der ikke ere større end en Tiøre. Ved at kalkere disse Fragmenter og udklippe Gennemtegningerne nøjagtig som Fragmenterne er det lykkedes mig at rekonstruere større Partier af Papyrusen, og Faksimilet viser et Stykke, der er sammensat af 5 Fragmenter. De indeholde en noget ændret Redaktion af Ptahhoteps Leveregler, der findes fuldstændig i den ovenfor omtalte Papyrus Prisse, og efter al Sandsynlighed ere de skrevne omkring Aar 2000 før Christi Fødsel.

IV

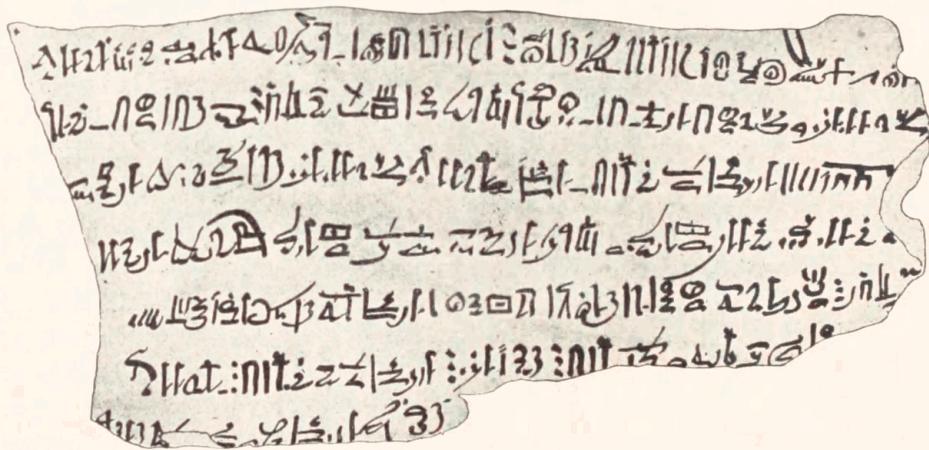
Papyrus var dog ikke det eneste Skrivemateriale, der anvendtes i det gamle Ægypten. Papyrusbladene vare jo temmelig skrøbelige og efter alt at dømme

desuden kostbare. Man greb derfor til helt andre Materialier. Skoledrenge maatte ofte nøjes med et lille firkantet Stykke Træ, paa hvilket Skriften, om end med noget Besvær, kunde udviskes. Ogsaa vigtigere Ting nedskreves paa

En Trætavle overtrukken med Stuk. (British Museum).

Træ, men Trætavlen blev da overtrukken med et Lag Stuk. I British Museum findes en saadan Tavle med interessante Tekster af litterært Indhold, den er c.

Aktstykke skrevet paa Kalksten. (British Museum).

1 Alen lang, og en formindsket Gengivelse af den her viser med nogenlunde Klarhed baade Træet der, hvor Stukken er stødt af for Enden, og det revnede Stuks Karakter. Et endnu besværligere og mindre haandterligt Skrivemateriale var Fliser af den ægyptiske Kalksten, der i stor Udstrækning brugtes til Breve, Regnskaber, Notitser, Klageskrifter og lignende, ja ikke sjældent end-

og til litterære Tekster. De kunne være af temmelig betydelige Dimensioner; den ovenfor omtalte, der indeholder Begyndelsen af den gamle Fortælling om Sinuhe's Rejseeventyr, er saaledes 3 Fod lang og c. 7 Tømmers høj. Det var i Sandhed besværligt at nyde en Roman, naar man maatte læse den i et saadant Haandskrift! Skriften staar i Reglen godt paa den smukke, hvide Kalksten, men ofte er Stenen beskadiget, da den har en meget stærk Tilbøjelighed til at spalte sig og til at skalle hele Lag af. Paa samme Maade anvendtes meget almindeligt Potteskaar som Skrivemateriale, naturligvis kun til smaa Meddelelser; men det er ganske interessant, at for Eksempel Skattebilletterne i den lille ægyptiske By Arsinoë i Romertiden vare udfærdigede paa røde Potteskaar; der er bevaret store Mængder af dem.

Dyrehuder anvendtes ogsaa allerede tidligt i Ægypten som Skrivemateriale, i hvilken Udstrækning kunne vi ikke afgøre. Der er ikke bevaret mange saadanne Pergamentshaandskrifter; jeg kender kun et i Paris, indeholdende et Inventar, et i Berlin, indeholdende en poetisk Beretning om Grundlæggelsen af et Tempel i Heliopolis, samt et i London, der hidtil har trodset alle Forsøg paa at lade sig oprulle. Ptolemæus VIII Philometer (173—69 f. Chr.) forbød Udførsel af Papyrus fra Ægypten for at forhindre sin Rival Kongen i Pergamos i at samle Bøger. Derved nødtes Kong Eumenes II til at anvende Dyrehuder (Pergament). Dette Materiales moderne Navn sætter det ogsaa i direkte Forbindelse med Pergamos, men over 1000 Aar tidligere var det kendt og brugt i Ægypten.

Efter at vi nu have dvælet ved Skrivematerialet, maa vi ogsaa gøre os bekendt med Ægypternes Skriveredskaber. I vore Museer gemmes mange ægyptiske Skrivetøjer eller Paletter, som man i Reglen kalder dem. Det ægyptiske Skrivetøj bestaar af et aflangt rektangulært, tyndt Stykke Træ, der i den nederste Ende er forsynet med en Indskæring, i hvilken Skrivetrørene kunne stikkes ned og klemmes fast, medens der foroven er mindst 2, undertiden flere Fordybninger til Farven, den røde og den sorte; dette Skrivetøj var undertiden dekoreret med Indskrifter, i hvilke Lærdommens og Skrivekunstens Gud Thot i Reglen ihukommes; det kunde i en Snor eller Rem bæres paa Armen eller over Skulderen. I Stedet for Pen brugtes et ganske tyndt Rør, hvis Ende tyggedes mellem Tænderne, indtil den blev som en fin Pensel, hvormed Skriften egentlig mere blev malet end skreven paa Papyrusen. Gaasefjer komme først i Brug som Skriveredskab flere Aarhundreder efter Christus; den første, der omtaler dem, er Bi-

Ægyptisk Skrivetøj.
(Museet i Berlin).

skop Isidor af Sevilla (570—636 e. Chr.). Blækket, som benyttedes, var af en ganske fortrinlig Beskaffenhed; det har bevaret sin dybe sorte Glans i Aartusinder. Det er endnu ikke grundig analyseret af Kemikere, men bestod uden Tvivl af Sod eller Trækul og Gummi. Den røde Farve, der benyttedes i Haandskrifter, har derimod kun undtagelsesvis holdt sig saa godt.

Overalt paa de ægyptiske Monumenter træffe vi Billeder af Skrivere i den traditionelle Stilling, som er saa smukt og levende gengivet i den berømte Kalkstensstatue i Louvre, som her er afbildet. I Reglen sidde de med et Skrivetavle eller Papyrusblad. Disse Billeder ere ganske stereotype til alle Tider; og deres Produkter ere jo ogsaa, som vi gentagne Gange have betonet, et mærkeligt Vidnesbyrd om de gamle Ægypteres Konservatisme. Paa dette saavel som paa andre Omraader forbavses man over den ægyptiske Kulturs tidlige Udvikling; man faar Indtryk af, at den staar fuldt færdig allerede i Historiens Morgen, og det er betegnende, at for den ægyptiske Bevidsthed laa Idealet ikke foran, men bagved, i den graa Urtid, da Guderne boede paa Jorden. Der laa Fuldkommenheden, og der vare de Forbilleder, som vare værd at efterligne.
